

Հիւսիս-արեւմտեան Մարքն (այսօրեւն Սարգստա-
կանը) առաւ: Անտրիպատիանը (Անտրիպատ)
— Ռտրոպտենէ հաստարութիւնը բնականաբար
կը ստիպէ ենթադրել թէ Ստրոպտէոս բնականաց
անունն նախնաբար — Ալեքսանդրէն դարեր
յառաջ — լոկ սեղանի էր: Այս յինքեան
կասկածելի ենթագործիւնը աւելի կասկածելի
կը դառնայ, երբ այս անունաց կազմէ առաջին
մասունքները նկատարութեան առնուին: —
12. Բո-ւ-ր-ու, տն էլ 176: — 13. Տո-ւ-ր-բ(?)...
իշխան՝ Ու-ր-ու: Ուստ վերին անունը Գուգդէ
Ու-ր-ու — երան. Ալշգու: — 14. Ա-ճ-ու-ր,
իշխան՝ Մա-ւ-ր-ու-ի-ւ: Ունի՞ յարաբերութիւն
Ամիստ անուն հետ՝ Պարտաւայի Միշտա քա-
ղաքին անունը: Մաշտակու — Մաշակու (տես
Թիւ 4): — 15. Հ(?)-ու-շ-ու-ն, իշխան՝ Հա-ւ-ր-
ու-ի-ւ — 'Αρτύας: — 16.-ու-ն-ու-
աւոր աւերեն էին Ա-ւ-ւ-ր-ի-ւ(?)-ու-ն-ու-ն եւ
իշխան: Պարտաւայի — Արտաւայի — 'Οροφεί-
νης: — 17. Ա-ւ-ւ-ի-ւ-ն, իշխան Ա-ւ-ւ-ի-ւ-ն — 'Αρ-
βάνης (Վարսանէս) դասականաց: — 18. Կ-ւ-ր-
ի-ւ-ն, իշխան Կ-ւ-ւ-ի-ւ-ն-ու-ի-ւ: — 19. Բ-ւ-ի-ւ-ն-ու-
իշխան՝ ..-ւ-ւ-ի-ւ-ն: Բարիկանու — Παρικάνοι
Հերոդոտոս, որոց ընտանիքը փնտնելու է
Մարաց արեւելակողմը՝ հին Գեղարտայի մէջ: —
20. Ջ-ւ-ւ-ի-ւ-ն — Ζάξαρα (?):

21. Կ-ւ-ի-ւ-ի-ւ-ն — Կ-ւ-ի-ւ-ի-ւ-ն (?) Այս անուն
վերին մասին մէջ ծածկուած է արգեօք Կասեանց
անունը: Կարկաշի կառավարն էր Կ-ւ-ր-ի-ւ-ի-ւ-
իշխան վերն (էլ 185) յինքեմը: Կաշարիտ՝
Մաշարիտաց, Մանեանց եւ Գիմմարացուց հետ
գաղնակցութիւն մը կազմէր Ստրոպտանի գեմ:
Ոմանք՝ առերեւոյթ նմանահնչութեան հրա-
պուրուելով՝ Կաշարիտը համարեցան Մարաց
Կիւրքար թագաւորութ: Կաշարիտ — հին-պարս.
Խաշարիտա, իսկ Կիւրքար կ'ենթադրէ երանեան
'Ուշակշարտարնախան: մը: Տիւր այս հաստարու-
թիւնը մերժած ասեմ կ'ընէ: 'Կիւրքար, Մարաց
լայնածաւալ պետութեան մեծ թագաւորն էր,
իսկ Կաշարիտ՝ կասեան կամ մարական ցեղապետ
մը, որ թէեւ գաղնակցութեան մը գլուխն անցած
է, սակայն իւր վրան ունի մօր տեր մը:

22. Պարտաւայի: Տես վար Պարտակիւ
անուն տակ: Պարտակիւնու անուն կը յաջորդեն
բոլորովին եղեւալ հինգ տող:

Ըսինք թէ զԺախտաբար կիսկատար է
Պարտանի Հատուածակալման ընծայած մար
իշխաններու ցանկն, որուն վրայ հինգ խաւցանք,
Բայց ասոց մէջէն երեք անուն բոլորովին կը
միաբանին Գեղարտայի (Բ. 32) քով գտնուած
ինն մար 'Թագաւորաց անուններէն երեքին,
որ են՝ Արտաւայ — 'Αρβάνης, Հարգուկիւս
— 'Αρτύας, Արտաւայ — 'Αρβάντας. Թերեւս
չորրորդ մը՝ Մաշտակու ծածկուած ըլլալ Μαυδάκης
(Μαυδάκης — որ կրնայ Μαυδάκης անուն
եղծեալն ըլլալ — անուն մէջ, Հետեւեալ հինգ
մար թագաւորաց անուններն — Σώσαρος,
'Αρβάνης, 'Αρταός, 'Αρτύχης, 'Αστιάρας —
սեպագոր արմատագրութեանց մէջ գեա գտնուած
շեն: Այս թագաւոր ըստածներն՝ ինչպէս վերի

նորմացուցումներն տեսնուցու, թագաւոր շեն,
այլ զաւաւատերէր կամ իշխաններ, որ Մարաց
Ստրոպտանցուց հետ ունեցած ինդիքներուն մէջ
մեծ ազդեցութիւն ունեցած են:

Ստրտագուդին արմատագրութիւններն ալ
քանի մը մարական երկրներն անուամբ կը յիշեն
որ են՝ Պարտաւայ՝ 'Քաւաւ. մը յեղեր տնա-
պատին աղի ի մէջ հետաւոր Մարաց, որ կը բնակին
Բիկինի՝ Լաղուարթ-լըւանց տարրոր, ուր ոչ որ
թագաւորական նախահայրերէս մտեցած է: Այս
Ստրտագուդին այնտեղ երկու 'Հզօր քաղաքատեր՝
Հի-ր-ի-ւ-ի-ւ-ն-ու-ն եւ Ե-գ-ա-ւ-ւ-ն-ու-ն գերեց: Առած
աւան էր՝ 'Կաւ-քի մը, արխա, ոչխար, էշ եւ
ուղւ: Աստրագուդին նկարագրութեանը հա-
մամտ՝ Պատուարաց Ստրոպտանէն շատ հեռու
էր. ուստ նշնացուցին հին պարսիկ արմատագրու-
թեանց Բառիշվարիշին հետ, զոր Παταίσχουρεϊ
(Ստարաիշ քով) Ժողովուրդը համարեցաւ Շախ
գէլ: *Παταίσχου անունով երկու Ժողովուրդ
ընդունելու ենք. մէյ մը Ստարանի յիշած
Παταίσχουρεϊ, ինչ մ'ալ Աստրոպտանէս Պա-
տուարացն — հինպար. Բիւռիշվարիշ:

Ստրտագուդին մարական հետեւեալ եր-
կրներէն ալ հարկ առաւ, որ են 1. Պարտաւայ,
որ մայրաքաղաքն էր Ու-գ-ի-ւ-ն իշխանին: —
2. Պարտաւայ, իշխանը՝ Ստեփան: — 3. Ու-ր-
ի-ւ-ի-ւ-ն-ու-ն, իշխանը՝ Ու-ր-ի-ւ-ն: Այս երեք քա-
ղաքները հարկ տուին 'Մեծ ձիւր, լաղարթ,
բեք լըւանը,՝ Պարտակիւս եւ Պարտակիւս աւ Πα-
ραταχνην դասականաց: Հմմտ. նաեւ Parataceni
(Պիւն. Զ, 26, 29), Παραιταχνηοί (Հերոդոտ.
Ա, 101) կամ Παραιταχαι (Ստր. ԺԵ. էլ 729,
736): Այս երկրին հետ նոյն եւ Ստրագին ցանկին
Պարտակիւս:

Անս վերջապէս քանի մը քաղաքաց եւ եր-
կաց անուններ, որ կամ Մարաց մէջ էին կամ մո-
տերը: Ու-շ-ի-ւ-ն: — Ստեփան: — Ա-ւ-ւ-ն: — Կ-ւ-ր-ի-ւ-ն:
— Կ-ւ-ի-ւ-ի-ւ-ն: — Ու-ր-ի-ւ-ն: — Բ-ւ-ի-ւ-ն:

Յիշենք ի վերջ Կիւրքար թագաւորական
քաղաքը՝ Ա-ւ-ւ-ի-ւ-ն-ու-ն, որ կենդանին էր այլ եւ
այլ մարական իշխանութիւններէ կազմուած
մարական պետութեան. ասիէ՝ Հանգաման ալ
'Տեղի Ժողովուրդ: Գտնականը կը գործածեն Ե-գ-
աւանաւ եւ Արտաւայ անունները: Ծանօթ է
որ այս քաղաքն՝ իր զով, բազմաշուր եւ՝ ան-
տառապառ գիրքին բերմամբ՝ ամառանոցն էր
Պարսից եւ Պարթեւաց թագաւորներուն: Այսօր
Համանա քաղաքը բնած է սղամանեան այս
ամառանոցին տեղը:

Վերը բաւականէն աւելի յիշուցան մարա-
կան լըւանց անունները. քանի մը խոք ալ ասոց
վրայ զրուցելու է: Արմատագրութեանց մէջ
ամենէն աւելի յիշուած են Բիկին լըւանը,
Բիկին լըւաններն են հաւանօրէն Ելլուալ լըւանց
գետին կամ այս գետուցն ամենէն բարձր կէտը՝
Գեմաւեալ: — Հ-ւ-ի-ւ-ի-ւ-ն-ու-ն որ՝ բարձր քաղաք,
կը կոչուի, կրնայ կամ Արտակարին լըւան հետ
համամասուի, կամ մօտ էր Ելլուալ: Այս լըւան
իւր անունը պահած է Ա-ւ-ի-ւ-ր-ու-ն (Պար. Զ, 2, 11)
քաղաքին անունը մէջ, քաղաք մը որ Ելլուալ

լերանց մէջ փնտռելու ենք: — Վերջինս է և Սոփոկլէսի քննիչ և ոչ ժամանակակից քննիչ: — Սկզբնական թերեւս — Սոփոկլէսի քննիչ: — Դառնա... և Լատին, որոնց գիրքը ճշգրիտ կարելի չէ: — Ռուս (ա) լեզուն վաղ տես էջ 193:

Այս գլխուն մէջ շանցի արձանագրութեանց վրայ հիմնուելով ինչ որ Մազաթի վերաբերեալ երկիրներուն, տեղեւուն և լեռներուն նկատմամբ կարելի էր բռնել, կարգի բերել. արդ կր փակեմ գլուխը՝ այս երկրին — Մազաթի — անուանը և տարածութեանց վրայ քանի մը բացատրութիւններ տալով:

Բռնեալագրութիւնը մի և նոյն սպգին և երկրին նոյն անունը կու տան՝ երեք տարբեր ընթերցումներով, Մազաթի, Մատաթի և Մազաթի: Յաւաւ Մատաթի հետ կը համեմատեն Մատաթիանցիները, Ματινοί (Matianoi), որ Ռուսիոյ լինի շուրջ բնակող Ժողովուրդ մ'էին՝ ամենահին ասորիներն իսկ՝ իբր Եռաշնակողման Սարկոյ ամենէն նշանաւոր ազգերէն մին՝ Ալիս գետէն մինչեւ Ռուսիոյ լիճք տարածուած ըլլալով: Հաստ անհաւանական է որ Մազաթի և Մատաթի անուններն իրարմէ տարբեր ըլլան: Մատաթի — Մատաթի և հաւանաբար թեմէն կ'ընէ Ստորաթի և Պոլսեմոսի աւանդած Մատաթի: Արեւմտեան Մատաթի անունն յառաջ շատ անգամ մօտ որոշելը դուռն չէ սեպագրութիւնը մէջ, ուստի կարծեցին թէ նոյն տեղերն ու թէ Մօթի կարգադրուէ, այլ Մօթի Աթի, և այս Աթի Մատաթի տարբեր երկրի մը համարեցան: Բայց հիմա բոլորովին ապահով է Մատաթի ընթերցումը: Աւելի ոտուկ գործածուած է Մօթի՝ մէջ — երբ. ԴՂԴ, ասոր. արշ. յուն. ot Mjdoi, Mjdoi. Հին-պարսկական սեպագրութիւնը կը գրեն Մազա, զոր բարբալական թարգմանութիւնը Մազա-թի կը թարգմանէ: Անուանո երանեան նախածին ըլլալու է Մազա:

Ռուսա Մարաց սկզբնական բնակավայրը կը փնտռէ հարաւային Ռուսաստանի, Սիւրիստացուց հայրենիքին մէջ: Երանեան ազգաց զաղթականութեան սկիզբը կը գնէ 15-րդ դարուն և Մազաիացը զաղթականութիւնն այն ազգաց զաղթականութեանը հետ կը կապէ, որ 10-րդ դարուն կեսերը Վաւմուհ և անոր հիւսիսային և հիւսիս-արեւելեան կողմերը հաստատուեցան: Ռուսարտեանց և Մանեանց յառաջադրութիւնն ալ կախում ունէր Մարաց շարժումէն: Ռուսա կը կարծէ թէ Մարզ գետն է հարաւ և հարաւային արեւելի յառաջանալով՝ կապից ծովուն բոլորաթիւն անցան և վերջէն արեւմտեան կամ հարաւ-արեւմտեան աղբակներէն բռնեցին: Բարձրանաւոր Բ. իստան Ստորեւանցուց տեսանելի եղանակով Վերջէն նորաւոր ցեղեր ալ եկան, որով Մարզ կամայ կամայ զօրացան և Պարստան, Չամուս և ներկրներն որդեգրին, այնպէս որ Տիգրիս-Վրդիսեր Գ. ի և Սարգոնի աստիճանը գրեթէ Ստորեւանցուց սահմաններուն վրայ հաստատուէին իրենց վրաններն: Անարիք մասամբ նոր բնակ-

չութեան մէջ կորսուեցան, մասամբ փոխուեցան: Ստորեւանցուց յիշեալ երկու թագաւորներուն աստիճան Մարաց աշխարհն էր գրեթէ այն երկիրն, որ արեւմտեան Չագրոս լեռներէն, հիւսիսէն, Ռուսիոյ լճէն, հարաւէն՝ Նիւիլիսի և Նիւմանի կը գտար: Հարեւ-արեւմտեան մարական զաւաններու սահմանն էին Նարին և Յատարեանը և կայանց երկիրներն: Դեպի ի հիւսիս-արեւելք Մարաց բնակավայրը կը տարածուէր մինչեւ Էլբուրս, իսկ դեպի ի հարաւ-արեւելք՝ մինչեւ Պարսուկիս: Ստորեւանցից աստիճանը կը ներկայացնէր Մարաց երկրին տարածութիւնը: Նիւիլի երկրի աստիճան իր անկախութիւնը թէեւ պահեց, բայց Ստորեւանց մասանց Մարաց աստիճանը մարական այս բնագրական աւանդ նահանգները նուաճած ըլլան: Երանեան աղբակներէն մ'ունեցած են բնակեալաւոր Բարբալաստներն և Մարաստանի մօտ գտնուող բնակեալ նահանգներու վրայ միայն: Հետեւեալ բնակող Մարաց կախում ունենալն էր՝ հարկ տալ Ստորեւանցուց բռնակներուն անցած աստիճան: Մարաց երանեան ծագումը, զոր զատական ալ կ'աւանդեն, կը հաստատուի բռնեալագրութեանց մէջ պահած անուններով: Մարզ մինչեւ 7-րդ դար բազմութիւն զաւաններու բռնեալած էին՝ զաւաստաւորներու կամ քաղաքատերերու իշխանութեան տակ: Թէ որմէ և երբ այս թիւը կապի վերջուելով՝ մարական միաւորութիւնը կազմուեցաւ, վերջնականապէս կարելի չէ որոշել: Պարզէն կը կարծէ թէ Աղաթարիքի և Մամիտարուի շանից աղբակներն է որ միաւոր պետութիւնը յառաջ բերած է: Այս պետութեան առաջին թագաւորն եղած է Մամիտարուս:

9. ԵՆԼԻՂ (ԵՆԼԻՔ):

Ամենահին բռնեալագրութիւնն, որուն մէջ ԵՆԼԻՂ անունն կը հանդիպինք, Ռամանիարի Գ. ի արձանագրութիւնն է, ուր կը պատմուի Նիւիլիսի, Հարհարի, Արազիսի, Մատաթի և Գիդիլուսիայի նուաճումը: Տիգրիս-Վրդիսեր Գ. Նիւիլիսի հարկ տաւ՝ հաւանականադրեալ Մարաց գէմ ըրած արշաւանքէն զարձած աստիճան: Սարգոնի աստիճան Նիւիլիսի վրայ կ'իշխէր Գլուս իշխանը: Ասոր որդիքն էին Նիլի և Նիլ-Բուր: Այս երեք անուններն ալ Նուսուր երանեան կը համարի. Գլուսա — Գլուս, պահող (պետութիւնը), աւետ. Գլուսուր. Իշխաւորս — հիւսիս. ասոր. Բուր, նորաւոր, աւել. Կիլիսի հետ համեմատելու է Նիլիլիս անունը (հիւսիս. նորաւոր — գեղեցիկ): Սարգոն Նիւիլիսի Գլուսա իշխանին, երբ հինգ զաւաններ հնազանդութիւնն անոր զաւան, այնու օրէնց, որ իր բանակաւ պատամարտ երկիրները նուաճեց: Անհամար բազմութեան մէջ իր աւար Ստորեւան տարուեցաւ: Այս գործածականութիւնը տեղի ունեցաւ Սարգոնի թագաւորութեան 9-րդ տարին: Սարգոն թագաւորութեան 8-րդ տարին ալ Նիւիլիսի գացած էր՝ Կանապիս կը պատմուի թէ Հարհարից, երբ Սար-

